
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

MONOGRÁFIA FÜZETEK REDIVIVUS

Zentai Füzetek 37–40.

Napjainkban, a huszadik század alkonyán a szépliteratúra már rég elvesztette a felvilágosodás és a romantika korában betöltött funkcióját, azt, hogy – miként Horváth János, minden idők legtárgyalagosabb szemléletű magyar irodalomtudósa mondja – „a nemzeti politikum szószólója és alárendeltje legyen”. Korunkban, a politika megannyi csődje, kudarca s melléfogása után, mégis felvetődik bennünk annak a gondolata, hogy talán nem is maga a funkció lényege változott, hisz a ma is érvényes közfelfogás szerint a költészetnek (az irodalomnak általában) egyik alapvetően fontos szerepe és feladata, hogy kifejezze a társadalom és az egyén kölcsönös viszonyát, hogy tanúságot tegyen a nemzeti közösség és az egyed együvé tartozásáról, így aztán aligha rekeszthető ki belőle a „nemzeti politikum” sem. Közlebb jutunk a Horváth János által megfigyelt jelenség megértéséhez, ha azt nem az irodalom funkciójának a változásában keressük, hanem a *nemzet*, a *nemzeti politikum* fogalmának, mibenlétének, ismérveinek a változásában. Ránk ilyen értelemben ezúttal annak a megállapítása tartozik, hogy az egyre differenciáltabb szerkezetű mai társadalmak szellemi alkatát, lelkiségét, értelmi-gondolati-érzelmi struktúráját, tartalmi jellemzőit (mindazt tehát, ami együtt a nemzet szellemi individualitását teszi) nem is annyira a jobbadán vagy kizárólag az egyedileg megélt élmények tükröztetésének a szintjére redukált szépirodalmi szövegekből, az egyéni és egyszeri nyelvi expressziókból lehet megismerni, hanem átfogó, komplex vizsgálódással, oly módon, hogy megfigyeléseink körét kiterjesztjük a szellemi élet szépirodalmon túli tartományaira, a kultúra tágabb tereire is, mégpedig elsősorban azokra, amelyek a nemzeti kultúra létfontosságú eleméhez, a nyelvhez kötődnek. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a kisebbségi kultúra életének folyamatosságát (s egyáltalán: fennmaradását) szinte kizárólag a nyelv (=nyelvhasználat) alkotmányos szabályozása s gyakorlati használatának törvényes eszközökkel való legmesszemenőbb védelme szavatolhatja. Nem a csinált hagyomány: a mondák és legendák, hősök és hőstettek, lovagok és hadvezérek, szentek és vitézek cselekedetei meg a gyarló emberi elme más kitalálásai, képzeletének produktumai tartanak meg bennünket önmagunknak, még kevésbé a nemzetinek deklarált rancos meg piros csizmás rekvizitumok. Még csak a politikai szervezkedés mindig manipulálható „szabadsága” sem, hanem elsősorban az önmagunkról való tudatunk valóságos letéteményese, a nyelv, amely afféle kövületként őrzi a múltunkról, ki- és mivoltunkról, a természetről, az emberi életről, ismereteinkről, képzetvilágunkról stb. felhalmozott rop-

pant gazdagságunkat, s amely által ezek a tartalmak bennünk tovább élnek, fejlődnek, gyarapodnak. Aki korlátozza a nyelv használatát, szűkíti életerét, megnehezíti a fejlődését, az megfosztja a nyelv birtokosát lelki, értelmi, szellemi értékeitől, s attól a lehetőségtől (egyben feladattól is), hogy új értékeket hozzon létre. Ezeket fontolgatva tehát valamiképpen mégiscsak a „nyelvi érdekű irodalmiság” korát látjuk újjászületni, a Kazinczykét, akik a szépirodalom elé nem csupán a „szép mint olyan” megvalósítását tűzték célul, hanem – tisztában lévén jelentőségével – „a magyar nyelvnek polgári nyelvvé emelését” is, tehát a polgár társadalmi eszméinek s a nemzet szellemi individualitásának a szolgálatát, ill. kifejezését vállalták egyidejűleg. Félre nevelt, hamis, elkorcsosult nyelvtudatunk, nyelvünknek majd nyolc évtizede tartó sorvadása (meg persze számos más téveszme és ferde ideológia) e nemzedékcserék során oda juttatott bennünket, hogy a nyelvben (és, sajnos, az általa őrzött, kifejezett, a benne kiteljesedő és a vele együtt lélegző kultúrában is) ne annak valóságos, kultúrahordozó, lényüktől elválaszthatatlan, énünkkel szervesen összenőtt értékét, énünk egy darabját lássuk, hanem egyfajta cifrázkodó, lármás, zajos, ugyanakkor azonban egy beszűkült ideológia kelléktárának egy darabját, amit – alkalmi használatra – úgy tűzünk kabátunk hajtókájára, mint holmi kokárdát szokás, vagy vőfélyszalagot a kalapunk mellé a lakodalmas menetben.

Különös öröm és meglepődés hát számunkra annak a tudata, hogy vannak még tiszta szándékú hiteles műhelyei nemzeti kultúránk fentebb leírt komplex vizsgálatának, ápolásának, sőt, teremtésének. Jó tudni azt is, hogy a sok évtizeddel ezelőtti kezdemény, a Zenta város történetének háromnegyed évezrede alkalmából indított monográfia-munkálatok, illetve a monográfia-füzetek sorozatának a megjelentetése, ha kényszerűsünetekkel is, de folytatódik, egyre több és változatosabb nézőpontból világitva meg a város és a vidék múltját. Néhai Erdélyi Istvánnak, a Városi Könyvtár egykori, kiváló szervezőképességekkel megáldott vezetőjének a munkája e napokban gazdagon érleli gyümölcsseit, ugyanis a Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre sikeresen folytatja az ő egykor megkezdett munkáját az 1995-ben kiadott négy, 37., 38., 39., és 40. számú füzetével. Az említett sorszám szerint Barta László–Balassy Ildikó: *A zentai csata*; Szloboda János: *A zentai sajtó története*; Tari László: *Zenta villamosítása*, és végül Kalmár Károly: *A zentai elemi iskolák története, II. rész*. A nemzeti kultúráról fentebb kifejtett nézetünk szempontjából elsősorban a sajtó és az iskolák történetét tárgyaló füzeteket tartjuk fontosaknak, messzemenően méltányolva természetesen a többi füzet jelentőségét is, amelyek a város egyetemes fejlődésére nézve fontos egyéb témákat és eseményeket dolgoznak fel.

Mielőtt azonban bárki is a részrehajlás vétkében marasztalná el, a recenzens maga bevallja, hogy „alanyi jogon” szól e füzet sorozatról, már amennyire a jogtudomány e közömbös és rideg kifejezése nemcsak elvont jogviszonyt jelent, hanem a recenzio történelmi jellegű munkák méltatásánál szokatlan „kevésbé mérsékelt” hangnemére is utal, s amit a nyelvtantól kölcsönzött „alany”-fogalom úgy értelmez, hogy a szóban forgó cselekvést végzi (végezte), illetve részese (volt) annak. S ennek az „alanyi jog”-nak nem csupán az a fedezete, hogy e sorok írója volt az 1965-ben megjelent első füzet szerzője (*Zenta írói*), hanem támasztékot nyer azzal is, hogy Kalmár Károly kutatásaiból örömmel értesülhet nagyszüleinek, Szeli Antal és Karvázi Erzsébet tanító házaspárnak mint a város szellemi és kulturális mozgalmal szerény tényezőinek a jelenlétéről Zenta, különösen pedig Felsőhegy és a tanyavilág tanügyi életében.

A szakírók majd kihüvelyezik a füzetek tömérdek adatából a megírandó monográfia szempontjából fontos anyagot, s majd megállapítják, milyen mértékben helytállóak,

pontosak, netán hiányosak vagy éppen tévesek bennük az adatszerű közlések. Ezt nem tartjuk feladatunknak. Azt azonban igen, hogy élesztgessünk s ébren tartsunk bizonyos, jobb önismeretünket elősegítő, szellemi gyökérzetünket tápláló-serkentő-erősítő kezdeményezéseket, s olykor jelenünk elé idézzük egykor vállalt feladatainkat és kötelezettségeinket. Ez alkalommal pl. azt idézzük emlékezetünkbe, hogy kerek harmincöt esztendője hozta meg Zenta város illetékes szerve az a határozatát, amelynek a szövege a füzet-sorozat korai számaiban még olvasható volt, később azonban – előttünk ismeretlen okokból bekövetkezett koncepcióváltozás következtében – elmaradt, fölöslegessé vált. Az első füzetek belső címlapján az alábbi, szerb nyelven fogalmazott szöveg tájékoztatta az olvasót a sorozat rendeltetéséről: „Zenta 1966-ban fogja ünnepelni fennállásának 750. évfordulóját. Közéleti dolgozók kezdeményezésére a Városi Népbizottság 1961. okt. 28-án 05–7597/1 szám alatt határozatot hozott, hogy ebből az alkalomból megjelenteti Zenta monográfiáját. E kiadvány munkálatainak vezetésével a Művelődésügyi Tanács az alábbi szerkesztőbizottságot nevezi ki: Erdélyi István főszerkesztő, a szerkesztőbizottság tagjai: Danilo Branovački, dr. Burány Béla, Katona Pál, dr. Szeli István, Tóth Horgosi Pál, Nestor Vukov. A nyilvánosság és a Zenta város nagyjai iránt érzett felelősség tudatában a szerkesztőbizottság megkezdte munkáját, s anyaggyűjtésének eredményeit, amelyekre a készülő monográfia épül, e füzetekben adja közre.”

Nyilvánvaló, hogy nem ezt a szerkesztőbizottságot kell megkérdezni, miért nem tett eleget a feladatának már a harminc évvel ezelőtti, 1966-ra kitűzött időpontra. Nem is lehetne kérdőre vonni, hisz még élő tagjai is már rég visszavonultak a kutató-irányító-szervező tevékenységtől, leginkább pedig azért, mert nem az ő odaadó vagy netán hanyag munkájukon múlt a monográfia sorsa, hanem a monográfia-párti vagy az azt ellenző „ideológusok” marakodásán, a „történetbölcséleti” koncepciók és a nemzetinek kikiáltott érdekek ütközésén, amelyekről azonban nem tanúskodnak jegyzőkönyvek írásban rögzített szövegei, pontokba foglalt indoklások, kifejtett érvek és ellenérvek, s legfeljebb ha szóbeliségben fennmaradt emlékek alapján lehet némileg bevilágítani a korabeli lokálpolitikusok fejében támadt sűrű homályba és mély szakadékba, amely a várostörténet írása körüli igyekezetet leállította, sőt megbénította. Olyan gyalogszökből serkent gáncsoskodással, amely egy-egy település vagy térszínforma megnevezésében vagy más nyelvi megnyilvánulásban nem egy nép történelmi tapasztalatát vagy észjárását látja, s nem szemléletmódjának, képzeletműködésének jellemző vonásaként fogja fel, hanem mint veszedelmes politikai tendenciát, szeparatista törekvést, urambocsá’ – hazaárulást.

S minthogy mindezt (remélhetőleg) már végérvényesen átadhatjuk a feledésnek, meglegedéssel állapíthatjuk meg, hogy az egykori kezdeményezés nemcsak méltó folytatásra, hanem olyan folytatókra is talált, akik az első füzetek színvonalát meghaladva végzik felelős munkájukat. Leginkább pedig abban bizakodunk, hogy nem kell újabb harminc esztendőt várni arra, hogy e bűvópatak-életű füzet-sorozat egységes monográfiává álljon össze.

SZELI István